

De Boekencast: Pedagogies of Discomfort

- Megan Boler en Michealinos Zembylas (2003) Discomforting truths: The emotional terrain of understanding difference
- Michalinos Zembylas (2015) Pedagogy of discomfort and its ethical implications: tensions of ethical violence in social justice education

In dit document vind je:

- een samenvatting,
- tips wat je ermee in je onderwijs kan, en
- suggesties voor meer lezen / luisteren / kijken

Samenvatting

Gevoelige onderwerpen in het onderwijs is iets dat weinig introductie nodig heeft: asiel, en migratie, klimaatcrisis, integratie, islamofobie, verkiezingen in Amerika, het Israel-Palestina conflict, genderidentiteiten, homofobie, racisme. In bepaalde perioden kunnen voorbeelden dagelijks aan de orde komen. De Cypriotische hoogleraar onderwijstheorie Michalinos Zembylas heeft, onder andere met Megan Boler, verschillende artikelen geschreven over hoe we naar gevoelige onderwerpen in de klas kunnen kijken en wat je ermee in de klas kan doen. Boler en Zembylas hebben hiervoor het concept *pedagogies of discomfort* of *pedagogiek van ongemak* ontwikkeld. In deze samenvatting combineren we inzichten uit hun artikel uit 2003 met dat van Zembylas uit 2015, die ingaat op ethische dilemma's en een praktische aanpak.

Als we het proces van leren begrijpen als het opdoen van nieuwe, onbekende ervaringen, dan is niet mogelijk en zelfs niet wenselijk om ongemak te voorkomen, zegt Zembylas. De zone van naaste ontwikkeling vraagt altijd enige mate van stretch van een leerling, student of docent. Maar voor Boler en Zembylas is een *pedagogiek van ongemak* meer dan alleen het opstretchen om te leren. Het betreft "een pedagogische benadering om het ontstaan van normen en verschillen te begrijpen. Deze pedagogie benadrukt de noodzaak voor zowel de opvoeder als de leerlingen om buiten hun comfortzone te treden." De comfortzone is volgens hen niet alleen persoonlijk en individueel bepaald, maar wordt ook bepaald door culturele en emotionele invloeden, die minder uit vrije wil en meer op grond van hegemonie ontstaat.

Hegemonie verwijst naar de manier waarop dominante opvattingen in stand gehouden worden, voornamelijk door sociale interacties en standaarden op plaatsen, zoals het openbare leven, de school, de massamedia, religieuze instellingen, het politieke systeem en het gezin. Met andere woorden gaat hegemonie gaat dus over de heersende opvattingen van normen en waarden.

Ongemak in de klas, zeggen Boler en Zembylas, kan ontstaan als de vanzelfsprekende normen en waarden onder de loep worden genomen, of als een gebeurtenis of een uitspraak van iemand die vanzelfsprekendheid in twijfel trekt. Dit ongemak wordt meer dan eens als onprettig en soms ook als ongepast gezien, omdat volgens Zembylas onderwijs in een veilige leeromgeving zou moeten plaatsvinden. Hij stelt echter dat een veilige leeromgeving niet per se hoeft te betekenen dat het ook vrij van ongemak of uitdaging is. Daarbij is het voor een docent eenvoudigweg onmogelijk om een volledig stressvrije ruimte voor alle studenten en hun uiteenlopende verlangens en opvattingen te bieden. Belangrijker is het dus om te leren hoe een ongemakkelijk gesprek gevoerd kan worden.

Het doel van een *pedagogiek van ongemak* voor Boler en Zembylas is om je bewust te worden van dagelijkse routines en gewoontes en onbewuste medeplichtigheid aan mogelijke onderdrukking in dominante opvattingen. Deze hegemonische of dominante opvattingen zijn vaak vaststaande opvattingen, ideeën en interpretaties, denk aan tweedelingen en stereotyperingen van goed/slecht, dader/slachtoffer, onder/boven, superieur/minderwaardig. De realiteit is echter veel minder duidelijk en eerder ambigue. Door ongemak niet uit de weg te gaan, maar met elkaar te onderzoeken, zien Boler en Zembylas de mogelijkheid om ambiguïteit, openheid en kwetsbaarheid meer naar voren te laten komen.

Hoe voer je dan een gesprek over gevoelige onderwerpen? Als eerste nodigt een pedagogiek van ongemak niet alleen leden van de dominante cultuur uit, maar ook leden van gemarginaliseerde groepen om de heersende opvattingen, waaraan we allemaal blootgesteld worden opnieuw te onderzoeken. Niemand ontkomt namelijk aan het internaliseren van dominante culturele waarden, ook al nemen deze waarden verschillende vormen aan bij verschillende individuen. Als tweede benadrukken Boler en Zembylas dat een pedagogiek van ongemak niet uitgaat van tegenstellingen maar van intersubjectiviteit. Dat betekent dat ze niet uit van een contrast tussen het zelf en de ander, maar van onderlinge afhankelijkheid en wederzijdse erkenning. Voor de klas betekent dit dat je niet uitgaat van oppositie tussen mensen en hun opvattingen, maar van het bestaan van verbinding. Ook als

mensen het oneens zijn, bestaan ze daar niet volledig uit. Er is altijd mogelijkheid voor verbinding.

Het is volgens Zembylas belangrijk dat ongemak in de klas zo geïntroduceerd wordt, dat degene die het ongemak ervaart zich ertoe kan verhouden, of toeëigenen zoals hij zegt. Concreet betekent dit dat een docent soms een mening moet confronteren met een ander perspectief, omwille van strategische en kritische afwegingen, bijvoorbeeld om sociaal wenselijke uitspraken uit te dagen. En soms dat ze haar oordeel moet uitstellen, omwille van dezelfde afwegingen, bijvoorbeeld om de leerlingen als gemeenschap bij elkaar te houden. Met andere woorden: ongemak kan niet vermeden worden, maar pijn kan beperkt worden en zo vormgegeven dat degene die ermee geconfronteerd wordt, deze nieuwe, andere positie kan toeëigenen. Als bijvoorbeeld een leerkracht te snel over de gevoelens en moeilijkheden van studenten uit meer bevoorrechte posities heen stapt, bestaat het risico dat deze studenten afhaken en het doel onhaalbaar wordt.

In sommige gevallen vraagt dat dus van een docent (en de andere aanwezigen in de klas) zich in te leven in de getroebleerde kennis van studenten, ook als dat gaat om 'moeilijke' of 'onacceptabele' emoties. Door soms juist niet te snel een kant te kiezen kan een constructief vertrekpunt gebouwd worden waarvandaan de bestaande kennis en emoties genavigeerd en getransformeerd kunnen worden.

Het is dus belangrijk zowel kritisch (uitdagend) en strategisch (meelevend) te reageren op leed en pijn, niet door het ongemak te vermijden (dat is niet mogelijk), maar door de ethisch verantwoord ongemak tot het minimum te beperken en de onderlinge relatie met anderen te vergroten.

Wat kan ik hiermee in mijn onderwijs?

Je kunt de volgende vragen aan jezelf stellen, met je collega's bespreken of je studenten. Door deze vragen voor jezelf of met anderen door te nemen, denken we dat inzicht kan ontstaan in momenten van ongemak in je onderwijs en openingen om deze volgens Zembylas en Boler op een constructieve manier in te zetten. Ook lees je tips om meer te lezen, kijken of luisteren.

- Heb je ervaringen met het bespreken van gevoelige onderwerpen in het onderwijs? Welke onderwerpen zijn dit volgens jou? Welke ervaringen zijn dit?
- Volgens Boler en Zembylas wil een *pedagogiek van ongemak* vragen stellen bij vastgestelde dominante normen en waarden en de nadruk leggen op het niet weten, openheid en ambiguïteit, ofwel het onderzoeken van je positie. Wat vind jij hiervan?
- Boler en Zembylas erkennen dat een pedagogiek van ongemak 'emotioneel werk' vereist. Wat herken jij daarvan, vanuit studentperspectief of vanuit docentperspectief? Welke rol(len) zie je daarin vanuit beide perspectieven en wat vraagt dit van de betrokkenen?
- Zembylas stelt dat ongemak voortkomt uit confrontatie. Dit kan een confrontatie met vanzelfsprekendheden zijn die in twijfel getrokken worden, of confrontatie met uitsluiting (alhoewel dit vaak niet alleen ongemakkelijk is, maar vooral ook pijnlijk). Herken je dit begrip van ongemak? Om welke vanzelfsprekendheden gaat het dan? Zie je andere manieren waarop ongemak kan ontstaan?
- Zembylas spreekt niet over verschillende typen ongemak. Denk je dat er verschillende soorten ongemak zijn? Als je verschillende typen zou benoemen, welke zouden dit zijn?
- Zembylas stelt dat een volledig veilige leeromgeving niet mogelijk is. Herken je dit, ben je het hier mee eens? Wat zijn voor jou elementen van een veilige leeromgeving? Wat doe jij om een veilige leeromgeving te bereiken?
- Zou een gevoel van onveiligheid ook als ongemak begrepen kunnen worden? Wat is er dan voor nodig om dit gevoel van onveiligheid (gevaar) te

veranderen in ongemak (onprettig) waarover gesproken zou kunnen worden (zij het met de nodige voorzorgsmaatregelen)?

- Zembylas stelt dat je soms je oordeel om strategische redenen moet uitstellen, ook als je het totaal niet eens bent met de ander. Tegelijkertijd raadt hij aan deze strategische afweging te combineren met een kritische afweging. Vind je dit een goede aanwijzing? Hoe zou jij deze aanwijzingen kunnen toepassen? Wat is ervoor nodig om in gesprek te blijven met mensen die je (in jezelf) veroordeelt? Waarom zou je dat doen?
- Hoe verhoudt een strategische opstelling zich tot een kritische opstelling volgens jou? Met andere woorden: wanneer hou je (strategisch) vol en stel je je oordeel uit, en wanneer trek je (kritisch) een grens en spreek je je uit?
- Wat deed of doe je in momenten van ongemak? Wat zou je willen doen? Wat of wie heb je daarvoor nodig?

Meer lezen / kijken / luisteren

- Meer lezen:
 - o [Handleiding](#) voor klassengesprek over Israël-Palestina Karim Amghar
 - o Lesmateriaal o.a. Hoe bespreek je het Israelisch-Palestijns conflict?
<https://ter-info.nl/lesmateriaal/>
 - o Boek: De kunst van holding space, door Heather Plett
 - o Artikel: [Safe and braves spaces don't work and what you can do instead](#)
- Meer kijken:
 - o Tv-programma Karim Amghar [De Maastrichtse droom](#)
 - o [Karim pakt zijn kans](#): tv-serie over kansenongelijkheid
 - o Docu/film: registratie van [presentatie Maya Wind over haar boek *Towers of Ivory and Steel*](#): Scrutinising our university's complicities and possibilities en aansluitend [artikel](#)
 - o Documentaire VPRO Tegenlicht: [Trollen, Trump en Thierry](#)

De Boekencast: een podcast over diversiteit in literatuur en het hoger onderwijs
Lectoraat Diversiteit en Inclusiviteit, Hogeschool Rotterdam
Contact: b.m.h.termeer@hr.nl / s.e.smeets@hr.nl

Meer weten?

Kijk op de website van het [Lectoraat Diversiteit en Inclusiviteit](#) van Hogeschool Rotterdam.

Lector Bregje Termeer: b.m.h.termeer@hr.nl

Docent-onderzoeker Sofie Smeets: s.e.smeets@hr.nl